

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za hrvatski standardni jezik

Zagreb, 30. studenoga 2015.

MOCIJSKA TVORBA
U HRVATSKOME JEZIKU

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS-a

Mentorica:

Dr. sc. Tatjana Pišković, doc.

Studentica:

Nina Prpić

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. OSNOVNI POJMOVI MOCIJSKE TVORBE.....	4
2.1. Mocija i mocijska tvorba.....	4
2.2. Razlika između spola i roda.....	6
2.3. Mocijski parnjaci	7
2.3.1. Leksički mocijski parnjaci.....	7
2.3.2. Tvorbeni mocijski parnjaci.....	8
2.4. Mocijski sufiksi	9
2.5. Tvorbeni morfemi mocijskih parnjaka.....	11
2.5.1. Kategorija imenica za oznaku osoba.....	12
2.5.1.1. Imenice koje znače vršitelja radnje.....	12
2.5.1.2. Imenice koje znače trpitelja radnje i stanja.....	13
2.5.1.3. Imenice koje znače nositelja svojstva.....	13
2.5.1.4. Imenice koje znače pristašu, pripadnika ili sljedbenika učenja, pokreta, reda ili pravca.....	14
2.5.1.5. Imenice koje znače pripadnika naroda, stanovnika kraja i stanovnika naseljenog područja.....	14
2.5.2. Kategorija imenica za oznaku životinja.....	15
3. PRIMARNOST IMENICA MUŠKOGA RODA I SEKUNDARNOST IMENICA ŽENSKOGA RODA U MOCIJSKOJ TVORBI.....	17
4. MORFEMSKA RAŠČLAMBA IMENICA U MOCIJSKOM ODNOSU.....	21
5. PROFESIJSKE IMENICE	23

5.1. Nesimetričnost između profesijskih imenica muškoga i ženskoga roda.....	23
5.1.1. Jezični aspekti nesimetričnosti	26
5.1.2. Izvanjezični aspekti nesimetričnosti	29
5.1.3. Feministička kritika nesimetričnosti profesijskih imenica.....	30
6. Zaključak.....	33
Literatura.....	35
Sažetak	

1. Uvod

Tema je ovoga rada opis i analiza mocijske tvorbe u hrvatskome jeziku. Na početku će se objasniti osnovni pojmovi: *mocija*, *mocijska tvorba*, *mocijski parnjaci*, *mocijski sufixi* i *tvorbeni morfemi mocijskih parnjaka*, i to usporedbom opisa tih pojmova i s njima povezanih derivacijskih procesa u hrvatskim gramatičkim priručnicima (*Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku* Stjepana Babića, *Hrvatska gramatika* Eugenije Barić i suradnika, *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta* Josipa Silića i Ive Pranjkovića) te u pojedinačnim radovima o toj problematici. Posebna će se pažnja posvetiti pitanju jesu li imenice muškog roda doista ishodišne u mocijskoj tvorbi, odnosno jesu li imenice ženskoga roda sekundarne u tome procesu jer su derivirane iz muških parnjaka. U prevladavanju tumačenja da se mocijski parnjak ženskoga roda izvodi iz mocijskog parnjaka muškoga roda (iz čega proizlazi preoblika: *vozač* → onaj koji vozi, *vozačica* → žena vozač) velike zasluge ima Josip Silić, pa će se prikazati njegov način morfemske raščlambe imenica u mocijskom odnosu zahvaljujući kojemu parne imenice imaju i parnu preobliku (*vozač* → onaj koji vozi, *vozačica* → ona koji vozi).

Bavljenje mocijskom tvorbom zahtijeva poseban osvrt na profesijske imenice. Nesimetričnost između profesijskih imenica muškoga i ženskoga roda potvrđuju barem dvije činjenice: prvo, imenice ženskoga roda nastale su kasnije (što je posljedica kasnije pojave njihovih referenata) i drugo, imenice muškoga roda primarne su u leksikografskoj praksi (dolaze kao natuknice (leme) leksikografskih jedinica, i to tako da »podrazumijevaju« imenice ženskoga roda koje se eventualno navode u zagradama ili se uopće ne navode). Propitivat će se jezični i izvanjezični aspekti te nesimetričnosti, pri čemu će se rabiti neke postavke i spoznaje feminističke kritike jezika.

2. Osnovni pojmovi mocijske tvorbe

2.1. Mocija i mocijska tvorba

Silić – Pranjković (2007: 240) objašnjavaju pojam *mocija* u sklopu sintaktičke službe pridjeva.¹ Navode da su pridjevi »imenske riječi koje označuju svojstva predmeta označenih imenicama uz koje stoje«, odnosno kao vrsta riječi izriču svojstva koja su sadržana u tim imenicama. Jedno od tih svojstava je *mocija*, tj. *trorodnost*, odnosno »mogućnost promjene po rodu« (npr. *dobar, dobra, dobro*) za koju tvrde da je »glavna gramatička posebnost pridjeva« (usp. Pišković 2011: 103). Silić – Pranjković (2007: 293) navode i da je *mocija* svojstvo karakteristično svim pridjevima pa tako i glagolskim pridjevima »koji su u sastavu složenih glagolskih oblika kao što su perfekt ili kondicional«. Naprimjer: *Ana nije došla, Marko se jutros javio, Dijete bi se rado igralo*.

U *Enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva* R. Simeona (1969: 858; usp. Barić 1987: 9; Štebih Golub 2008: 394; 2010: 192) natuknica o *mociji* je izostavljena (usp. Pišković 2011: 103), iako se na nju upućuje pod natuknicom *movirati*: **movirati** (nj. *movieren*) – deklinirati neku riječ, osobito pridjev, prema određenom rodu *jć*, – v. *mocija*. Uz navedeni pojam *mocija* navode se i s njime povezani termini:

moviran < *movirati* (nj. *moviert*) – razlučen prema rodu; **movirani femininum** (nj. *m-es Femininum*) – takva je npr. u nj. imenica ž. roda, izvedena od imenice m. roda pomoću nastavka *-in*, npr. *Lehrer : Lehrerin, Gatte : Gattin hr*; u hs. pomoću nastavka *-a*, npr. *kuma, susjeda* < *kum, susjed*.

moviranje n (nj. *Movierung*) – tvorba imenica ž. roda izvođenjem od oblika za m. rod pomoću posebnih nastavaka, npr. nj. *-in*: *Ärzt-in, Bäuer-in, Genoss-in jć*; usp. u hs. *kum-a, susjed-a* (često uz promjenu naglaska, usp. *kûm : kúma*).

U *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* (2003: 754) pod *mocija* 3 naći ćemo: »gram. mehanizam jezika kojim riječ mijenja rod (spol) promjenom ili tvorbom za razliku od iste svrhe koja se postiže različitim riječima [*radnik (m spol) → radnica (ž spol) za razliku od pijevac-kokoš*]«. Iz definicije mocije vidljivo je da su rod i spol izjednačeni. Pojmovi *promjena* i *tvorba* upućuju na *mocijsku tvorbu*.

¹ Pišković (2011: 102) tvrdi da je »rod za pridjeve u hrvatskom jeziku flektivna kategorija, odnosno da su oni trorodni i da im rod ovisi o imenicama uz koje stoje«.

Barić (1987: 9) navodi tumačenje mocije iz *Rječnika stranih riječi* B. Klaića (1978), gdje pod *mocija* 3 piše sljedeće: »gram.: promjena riječi, deklinacija odn. konjugacija«.

U *Hrvatskom jezičnom savjetniku* Barić *et al.* (1999: 240) piše da je *mocija* »izricanje spola« (usp. Štebih Golub 2008: 398; Silić 2004: 482) pod *mocijom* vidi samo opreku po spolu (muški spol : ženski spol).

U daljnjem proučavanju definicije i opisa mocije može se naići samo na izvedenicu navedenog pojma u »sintagmi *mocijaska tvorba*« (Pišković 2011: 103).

Barić (1987: 9–10) za *mociju* kaže da je »i promjena roda i promjena spola« te razlikuje **pridjevsku i imeničku mocijasku tvorbu**² (usp. Pišković 2011: 103). U pridjevskoj *mocijaskoj* tvorbi dolazi samo do promjene roda (*dobar-ø, dobr-a, dobr-o*), a kod imeničke *mocijaska* tvorbe i do promjene spola. Imenička *mocijaska* tvorba odnosno *moviranje* jest izvođenje imenica »jednoga roda od imenica drugog roda s razlikom u spolu« (Pišković 2011: 103; Barić *et al.* 2005: 304; usp. Barić 1987: 10; Babić 1995: 123; 2006: 83; Silić 2004; Ivanković 2006: 33; Štebih Golub 2008: 396).

Silić – Pranjković (2007: 163) *mocijasku tvorbu* opisuju kao »tvorbu ustrojstva prema spolu«. Slično je u *Hrvatskom jezičnom savjetniku* Barić *et al.* (1999: 240–241) gdje stoji ako »od imenice za oznaku jednog spola nastaje imenica za oznaku drugog spola«, riječ je o *mocijaskoj* tvorbi (usp. Štebih Golub 2008: 398; Mihaljević 2013: 361).

Posebno sam izdvojila *Gramatiku hrvatskog jezika* (2007) i *Hrvatski jezični savjetnik* (1999) jer se u njihovim definicijama *mocijaska* tvorbe ne spominje da dolazi do promjene roda, nego samo do promjene spola. Očito je da se promjena roda podrazumijeva. Pišković (2011: 104) drži da je riječ o »neutralnoj definiciji (neutralnoj u smislu neusmjerenosti od jednoga roda prema drugome u tvorbenom procesu) prema kojoj je *mocijaska* tvorba izvođenje imenica za živa bića s obzirom na njihov spol«. Uz to navodi i »tvorbu parnih imenica (*nomina motta*)« (Babić 2006: 83).

² Štebih Golub (2008: 395) navodi da B. Ćorić (1982) u svojoj monografiji *Mocioni sufiksi u srpskohrvatskom jeziku* također razlikuje *pridjevsku* i *imeničku* *mocijasku* tvorbu.

2.2. Razlika između spola³ i roda

Iako se rod⁴ najčešće (uglavnom, ne uvijek) podudara sa spolom osobe koju označuje, treba razlikovati njihova značenja. »Značenje ‘**spol**’ pripada leksikologiji, a značenje ‘**rod**’ gramatici. ‘Spol’ je sociološki⁵, a ‘rod’ lingvistički, tj. gramatički pojam« (Silić – Pranjković 2007: 171; usp. Radčenko 2002: 197).

Silić (2004: 481) detaljnije objašnjava razliku između roda i spola u imenicama nastalim mocijском tvorbom. Razlikuje, s jedne strane pojam *rod*, opreku po rodu (muški rod : ženski rod) i morfeme roda, a s druge strane pojam *spol*, opreku po spolu (muški spol : ženski spol) i morfeme spola. »Opreku po spolu smatra problemom **mocije**, a opreku po rodu problemom fleksije« (Pišković 2011; Radčenko 2002). Dakle, mociju zanima jedino opreka po spolu, a fleksiju samo opreka po rodu.

Ustrojstvene jedinice koje u mociji upućuju na spol nazivaju se **leksičkim jedinicama**⁶, one su u vezi s leksikom i utvrđuju se sociološki. Imenice s takvim leksičkim morfemima uvrštavaju se u kategoriju spola. Ustrojstvene jedinice koje u fleksiji upućuju na rod gramatičke su jedinice, u vezi su s gramatikom i utvrđuju se lingvistički. Imenice se s takvim gramatičkim morfemima uvrštavaju u kategoriju roda (prema Siliću 2004: 482, 486; usp. Pišković 2011: 105).

Određivanje spola nije tako jednostavno, javljaju se određeni problemi koji se ne stvaraju pri određivanju roda. Naprimjer u suodnosu *kolega – kolegica*. U ustrojstvu izraza *kolegica* leksička jedinica *-ic-* upućuje na ženski spol, a gramatička jedinica *-a* na ženski rod. Iz ustrojstva izraza *kolega* možemo zaključiti samo »da je to imenica ženskoga roda, ali ne i da je imenica muškoga spola« (Silić 2004: 482). Silić (2004: 482) kaže kako je metodološki neprihvatljivo da ustrojstvo izraza *kolega* nema jedinicu koja će upućivati na spol. Prema tome, leksičkoj se jedinici *-ic-* mora suprotstavljati leksička jedinica koja upućuje na muški spol, a to je *-ø-*.

³ »Unatoč kritikama definicija mocije prema kojima unošenje nelingvističkoga pojma, pojma spola nije dopušteno u gramatičkom opisu, mišljenja smo da se upravo kategorija spola, ma kako izvanlingvistička ona bila, u definiranju mocije ne može izostaviti« (Štebih Golub 2010: 192).

⁴ Više o rodu u *Gramatici roda* Pišković (2011).

⁵ Spol je semantički pojam prema Radčenko (2002: 197).

⁶ U tvorenici je riječ o tvorbenoj jedinici, tj. tvorbenom morfemu – preinačenom leksičkom morfemu.

2.3. Mocijski parnjaci

*Mocijski parnjaci*⁷ su imenice⁸ koje u mocijskom odnosu čine mocijski par te su jedna drugoj mocijski parnjak⁹ (Barić 1987: 10; usp. Barić *et al.* 2005: 304). Svi su mocijski parnjaci u mocijskom odnosu, ali to ne znači da kod svih dolazi do mocijske tvorbe. Suprotno tome stoji u *Hrvatskom jezičnom savjetniku* Barić *et al.* (1999: 241) u kojem se mocijski parnjaci definiraju kao tvorenice u paru koje su nastale *mocijskom tvorbom* i koje samo označuju suprotan spol, a jednakog su *tvorbenog značenja*¹⁰ (usp. Mihaljević 2013: 361). Prema tvorbenom značenju mocijski parnjaci pripadaju određenim značenjskim skupinama – za osobe (vršitelj/vršiteljica radnje, trpitelj/trpiteljica radnje, nositelj/nositeljica osobine, sljedbenik/sljedbenica učenja, pokreta, reda i pravca, pripadnik/pripadnica naroda, stanovnik/stanovnica mjesta ili područja) i za životinje (Silić – Pranjković 2007: 163–171).

Mocijske parnjake dijelimo na leksičke mocijske parnjake i tvorbene mocijske parnjake, a tvorbene na prave tvorbene i neprave tvorbene (semantičke) mocijske parnjake (prema Barić 1987, 1988).

2.3.1. Leksički mocijski parnjaci

Leksički su mocijski parnjaci netvorbene¹¹ imenice značenjski suprotstavljene po spolu između kojih postoji mocijski odnos (Barić *et al.* 2005: 304). Osim mocijskog odnosa,

⁷ Barić (1987: 11) tvrdi da »mocijski parnjaci nisu jezična novost i da ih možemo uspostaviti gotovo od najranijih vremena: *gost – gošća* (u liku *gostija* možda već u 13. st.), *kralj – kraljica* (13. st.), *svekar – svekrva* (16. st.), *kmet – kmetica* (16. st.), *plemić – plemkinja* (17. st.), *sluga – sluškinja* (18. st.), *vojvoda – vojvotkinja* (19. st.), *vladar – vladarica* (19. st.)«.

⁸ Barić (1987: 10) tvrdi da mocijski par čine »imenice suprotnoga spola« koje su u mocijskom odnosu.

⁹ Barić (1987: 10) ističe da je »naziv *mocijski parnjak* (množ. *mocijski parnjaci*) prikladniji od naziva *parne imenice*: 1. jer se njime može označiti svaki od članova mocijskog para i 2. jer se može uključiti u terminološko tvorbeno gnijezdo oko osnovnog pojma *mocija*«.

Za naziv *parne imenice* vidi: Babić (2006: 83); Barić *et al.* (2005: 304); T. Pišković (2011: 104).

¹⁰ »Tvorbeno je značenje preinačeno leksičko značenje. Preinačitelji su leksičkog značenja sufiksi i prefiksi. Prema tvorbenom značenju tvorenice se svrstavaju u značenjske skupine« (Barić *et al.* 1999: 198–199).

¹¹ Babić (2002: 27) navodi više naziva za netvorbene riječi: tvorbeno nejasna riječ, nemotivirana riječ, neproduktivna riječ, prosta, jednostavna riječ, leksička riječ, osamljena, izolirana riječ, samotvorna izolirana riječ, primarna riječ, fonosem 1, neobrazložena riječ te neprozirna riječ. Izbor sužava na: *nemotivirana riječ* i *netvorbena riječ*. Netvorbene riječi ne možemo raščlaniti na tvorbene sastavnice za razliku od tvorbenih riječi

članovi takvog mocijskog para ne mogu se dovesti ni u kakav drugi suodnos jer su oni zasebne leksičke jedinice (Barić 1988: 43). Silić – Pranjković (2007: 169, 173) govore o imenicama koje su u »supletivnom suodnosu«, što znači da je »mocija izražena dvjema različitim osnovama« – jednom za muški spol, a drugom za ženski spol.

Primjeri (Barić *et al.* 2005: 304; 1999: 240; Silić – Pranjković 2007: 169; 173; Babić 2006: 82; 1995: 124; Barić 1987: 11) leksičkih mocijskih parnjaka: *pijetao – kokoš, konj – kobila, jelen – košuta (srna), brat – sestra, otac – majka (mati), sin – kći, djed – baka, čovjek – žena*.

2.3.2. Tvorbeni mocijski parnjaci

Tvorbeni¹² mocijski parnjaci (ženski i muški član) nastaju mocijskom tvorbom (Barić *et al.* 2005: 304). Ako između članova mocijskog para postoji izravna, direktna tvorbena veza, riječ je o **pravim tvorbenim parnjacima**: *car – carica, pletač – pletačica*. Ako je veza između članova neizravna, tj. 'neprava tvorbena' (neovisna od imenice za oznaku suprotnoga spola) onda možemo govoriti o **nepravim tvorbenim (semantičkim) mocijskim parnjacima**: *starac – starica, tkalja – tkalac, Slavonac – Slavonka* (prema Barić 1987: 10).

U mocijskom paru koji čine pravi tvorbeni parnjaci »imenica za oznaku jednog spola tvorena je od imenice za oznaku suprotnoga spola« (Barić 1988: 43). Dakle, prvi je član (muški parnjak) tvorbena osnova svog ženskog parnjaka (Barić 1987: 10). Članovi su međusobno u **tvorbenoj vezi** jer između njih postoji izrazna i sadržajna veza (Barić 1988: 43).

U mocijskom paru koji čine nepravi tvorbeni¹³, tj. semantički parnjaci, članovi imaju zajedničku osnovnu riječ (pridjev, glagol ili imenicu) od koje su tvoreni, tj. izvedeni

koje možemo. Netvorbene riječi su nemotivirane i ne možemo ih dovesti ni u izraznu (glasovnu, fonemsku) ni sadržajnu (semantičku, značenjsku) vezu ni sa jednom riječju.

¹² »Pridjev *tvorbeni* u terminu *tvorbeni mocijski parnjak* kazuje kakav je mocijski parnjak s obzirom na tvorbenu strukturu, dakle suprotno od leksički« (Barić 1988: 43). Tvorbene su riječi motivirane riječi i one se mogu dovesti u izraznu i sadržajnu vezu s nekom riječju.

Između osnovne riječi (osnovnice) i tvorene riječi (tvorenice) moraju postojati i izrazna i sadržajna veza jer ako se prekine, bilo jedna bilo druga veza, riječ postaje netvorbena (Babić 2002: 27).

¹³ Pridjevi *nepravi tvorbeni* u terminu *nepravi tvorbeni mocijski parnjak* kazuju kakva je veza između članova mocijskog para, dakle nije potpuna, nije *prava tvorbena*, tj. ostvaruje se samo na sadržajnoj razini. Zbog toga što se veza ne ostvaruje na izraznoj (glasovnoj) razini kažemo da je veza *netvorbena*.

(neovisno jedan o drugom). U navedenim primjerima *starac – starica*¹⁴, *tkalac – tkalja*, *Slavonac – Slavonka* osnovne su riječi, od kojih su tvorenice izvedene: pridjev *star*, glagol *tkati*, imenica *Slavonija* (Barić 1987: 10, 47). Članovi su međusobno u **semantičkoj vezi** (‘nepravoj tvorbenoj’) jer »tek preko svoga značenja čine mocijski par« (Barić 1988: 43). Kod semantičkih mocijskih parnjaka ne dolazi do mocijske tvorbe, što znači da oni nisu mocijske izvedenice, nego samo mocijske imenice (Barić *et al.* 2005: 305).

»Imenica za oznaku muške osobe uvijek je mocijski parnjak imenici za oznaku ženske osobe, ali ne mora biti uvijek i njezina osnovna riječ u tvorbi« (Barić 1988: 43). Dakle, ako je riječ o leksičkim, pravim tvorbenim i semantičkim mocijskim parnjacima, onda je imenica za oznaku muške osobe uvijek mocijski parnjak imenici za oznaku ženske osobe, a osnovna je riječ u tvorbi samo kod pravih tvorbenih mocijskih parnjaka jer samo među njima i dolazi do mocijske tvorbe.

Barić (1988: 45–46) tvrdi da neke članove mocijskih parova možemo jednom svrstati u prave tvorbene mocijske parnjake između kojih vrijedi tvorbena veza, a drugi put u semantičke mocijske parnjake između kojih vrijedi semantička veza, npr. *bajalac – bajalica*. Ako je muški mocijski parnjak *bajalac* osnovna riječ u tvorbenom procesu koja motivira ženski mocijski parnjak *bajalica*, onda je ženski član tvorbeni parnjak muškom članu, tj. riječ je o pravim tvorbenim mocijskim parnjacima. Ako su i muški i ženski mocijski parnjak nastali neovisno jedan o drugome, tj. motivirani su glagolom *bajati*, onda je ženski član *bajalica* parnjak svom muškom članu *bajalac* i riječ je o semantičkim mocijskim parnjacima. Pritom je važno da i u jednom i u drugom slučaju mocijski parnjaci imaju isto značenje.

2.4. Mocijski sufiksi

Sufikse mocijskih parnjaka¹⁵ koji »služe za oznaku određenog spola« nazivamo *mocijskim sufiksima*. »Mocijski sufiks je i onaj sufiks koji ne ulazi u mocijski odnos s nekim drugim sufiksom, ali izriče spol« (Barić 1987: 10). Takav je naprimjer, sufiks *-uša* (Barić 1987: 10; Barić *et al.* 2005: 312; Babić 2002: 265) u imenicama *namiguša*, *blebetuša*,

¹⁴ U primjeru *starac – starica* ne dolazi do pokraćivanja muškog člana (*starac*) jer bi time dobiveni izraz (osnova *star*) bio jednak izrazu (*star*) – osnovnoj riječi muškog člana, tj. leksički morfem *star-* isto je što i leksem *star* (‘star čovjek’ – ‘stara žena’). Prema tome *starac* i *starica* motivirani su leksemom *star*, a ne muškim parnjakom *starac*. Takvi su i *lukavac – lukavica* (: lukav), *sretnik – sretnica* (: sretan) (Barić 1988: 47).

¹⁵ Barić (1987: 10) pritom misli i na prave tvorbene mocijske parnjake i na semantičke mocijske parnjake.

*govoruša, klepetuša, pocikuša, potrkua, reduša, plavuša, smeđuša, garavuša*¹⁶ koji označuju žensku osobu, u kojima je izrečen ženski spol.

Takvi su i sljedeći sufixi:

-ura, -uskara, -etina u uvećanicama (Barić *et al.* 2005: 329; Babić 2002: 265):
djevojčura, babuskara, babetina, ženetina, žensketina, sluškinjetina, vještichetina;

-urina u *ženurina, ženskurina* (Babić 2002: 267);

-ača u *narikača, udavača, tumarača* (Babić 2002: 101; Barić *et al.* 2005: 312);

-ak u umanjenici *curičak* (Babić 2002: 80; Bukarica 1999: 12);

-et(a)k u *curetak* i **-ulj(a)k** u *djevojčuljak* (Babić 2002: 111);

-če u *djevojče, curče* (Barić *et al.* 1999: 222).

Sufiksi koji ne označavaju jedan određen spol¹⁷ nisu mocijski sufixi (Barić 1987: 10).

Takvi su sufixi:

-lo u imenici *potucalo, zadirkivalo, blebetalo, klepatalo, njuškalo, piskaralo, trčkaralo, zanovijetalo, bockalo, pamtilo, došaptavalo, brundalo, čangrizalo, mazalo, črčkalo, škrabalo, douškivalo*¹⁸ (Barić 1987: 10; Barić *et al.* 2005: 312; Babić 2002: 300; Bukarica 1999: 5);

-nica u imenici *skitnica* (Barić 1987: 10);

-lica u *varalica, bubalica, pričalica, svađalica, lotalica, pristalica, neznalica, sveznalica, sanjalica, propalica, varalica, skitalica* (Barić *et al.* 2005: 312; Barić 1988: 46);

-ica u *izdajica* (Barić *et al.* 2005: 312);

-arija u *ništarija* (Barić *et al.* 2005: 312);

¹⁶ *Reduša, plavuša, smeđuša, garavuša* nemaju pejorativno značenje.

¹⁷ Silić (2004: 483) imenice s takvim sufixima naziva *mocijski neprozirnim imenicama*.

¹⁸ Sve imenice imaju pejorativno značenje.

-če u *brđanče, đače, nahoče, ropče, kumče, unuče* (Barić *et al.* 2005: 312–313; 1999: 222);

-ura u *pijandura* i *-ara* u *komunjara* (Babić 2002: 131);

-etina u *budaletina* (Babić 2002: 265).

Barić (1987: 10) naglašava da se mocijskim sufiksom »tvori imenica određenog spola, bez obzira je li tvorena od imenice suprotnog spola ili neovisno od nje« (usp. Pišković 2011: 103). Dakle, bez obzira na to radi li se o pravim tvorbenim mocijskim parnjacima ili o semantičkim mocijskim parnjacima, njihove sufikse nazivamo mocijskim sufiksima.

Mocijski sufiksalni par čine sufiks muškog parnjaka sa sufiksom svog ženskog parnjaka (Barić 1992: 18). »U tvorbi **ženskog mocijskog parnjaka** sudjeluju ovi sufiksi: *-a, -ica, -ka, -inja, -kinja*« (Barić *et al.* 2005: 304; usp. Barić 1987: 11–12). Produktivnost pojedinog sufiksa ovisi i o kategoriji kojoj pripada tvorenicu u kojoj se nalazi određeni sufiks. To znači da svi sufiksi nisu jednako plodni. Sufiks *-ica*¹⁹ pokazuje najveći stupanj tvorbene aktivnosti, za njim slijede slabije plodniji sufiksi *-ka*²⁰, *-inja, -kinja, -a* (Barić 1987: 12). Pišković (2011: 104) tvrdi da su to »rodno markirani sufiksi jer se njima tvore imenice kojih gramatički rod koincidira sa spolom referenata«. U tvorbi **muškog mocijskog parnjaka** (mužjaka životinjske vrste) sudjeluju ovi sufiksi: *-(a)c* i *-(a)k*, rjeđe *-an*« (Barić *et al.* 2005: 304).

Zanimljivo je kako S. Babić i J. Silić različito definiraju sufiks. Za Babića (2002: 42) sufiks je dvomorfemska jedinica, tj. »tvorbena-oblična (morfoderivacijska) jedinica« tvorbenoga i gramatičkoga morfema (usp. Pišković 2011: 104). Prema Siliću (2004) sufiks je »jednomorfemska jedinica bez gramatema«, što tvorbenim morfemima omogućuje pridruživanje sadržaja određene značenjske skupine, a da se pritom ne određuje rod imenice (Pišković 2011: 104).

2.5. Tvorbeni morfemi mocijskih parnjaka

Tvorbeni morfemi mocijskih parnjaka su morfemi spola – muškoga i ženskoga (Silić – Pranjčević 2007: 171; usp. Radčenko 2002: 198; Pišković 2011: 104; Silić 2004). Pomoću

¹⁹ Babić (1999: 142) sufiks *-ica* naziva *pravim hrvatskim sufiksom* jer je posebno ojačala njegova upotreba nakon stvaranja hrvatske države.

²⁰ Sufiks *-ka* je najplodniji u tvorbi ženskih etnika od muških.

njih se, dakle, uspostavlja opreka po spolu koja se smatra problemom mocije. Zato ih i zovemo mocijskim morfemima.

U imenicama mocijski morfemi sa značenjem muškoga spola stoje nasuprot morfemima sa značenjem ženskoga spola (Silić – Pranjković 2007: 171; usp. Pišković 2011: 104). Ti se morfemi pridružuju »morfemima i morfemoidima (sufiksoidima)« (Silić 2004: 481) koji znače: vršitelja radnje, trpitelja radnje, nositelja svojstva/osobine, pristašu, pripadnika ili sljedbenika učenja, pokreta, reda ili pravca, pripadnika naroda, stanovnika kraja i stanovnika naseljenoga područja (Silić – Pranjković 2007: 171).

Silić (2004: 481) tvrdi da je mocijska veza najvidljivija upravo u takvim imenicama koje imaju zajednički morfem i morfemoid (sufiksoid). Mocijski morfemi ne ostvaruju se samo u imenicama za oznaku osobe koje se javljaju u navedenim značenjskim skupinama nego i u kategoriji imenica za oznaku životinja.

Ne može se točno i sa sigurnošću odrediti koji su morfemi sa značenjem muškoga spola i morfemi sa značenjem ženskoga spola predviđeni za ovaj ili onaj prethodni morfem, oni su samo uobičajeni (Silić 2004: 484). Prema tome, navedene su uobičajene kombinacije muških i ženskih tvorbenih morfema koji se prilažu morfemima i sufiksoidima.

Podjelu i primjere tvorbenih morfema mocijskih parnjaka po značenjskim kategorijama imenica u mocijskom odnosu preuzela sam iz *Gramatike hrvatskoga jezika* (Silić – Pranjković 2007: 161–173) i Radčenko (2002: 198).

2.5.1. Kategorije imenica za oznaku osoba

2.5.1.1. Imenice koje znače vršitelja radnje (najčešće su to imenice koje znače zanimanje, tj. profesijske imenice)

Sufiksadni morfemi koji su u mocijskom odnosu ('muška osoba'/'onaj koji vrši' : 'ženska osoba'/'ona koja vrši'): $-\emptyset$ - i $-ic$ -, $-\emptyset$ - i $-k$ -, $-\emptyset$ - i $-kinj$ -, $-\emptyset$ - i $-inj$ -, $-ac$ - i $-k$ -, $-ac$ - i $-ic$ -, $-ik$ - i $-ic$ -.

1. $-\emptyset$ - i $-ic$ - ($pjev-ač-\emptyset-\emptyset$: $pjev-ač-ic-a$, $labor-ant-\emptyset-\emptyset$: $labor-ant-ic-a$, $slik-ār-\emptyset-\emptyset$: $slik-ar-ic-a$, $košark-aš-\emptyset-\emptyset$: $košark-aš-ic-a$, $asist-ent-\emptyset-\emptyset$: $asist-ent-ic-a$, $spik-er-\emptyset-\emptyset$: $spik-er-ic-a$, $specijal-ist-\emptyset-\emptyset$: $specijal-ist-ic-a$, $dokt-or-\emptyset-\emptyset$: $dokt-or-ic-a$, $vrš-i-telj-\emptyset-\emptyset$: $vrš-i-telj-ic-a$, $doktor-and-\emptyset-\emptyset$: $doktor-and-ic-a$, $magist-ar-\emptyset-\emptyset$: $magist-r-ic-a$)

2. $-\phi$ - i $-k$ - (*magazin-er- ϕ - ϕ* : *magazin-er-**k**-a*)
3. $-\phi$ - i $-kinj$ - (*advokat- ϕ - ϕ* : *advokat-**kinj**-a*, *daktil-o-graf- ϕ - ϕ* : *daktil-o-graf-**kinj**-a*)
4. $-\phi$ - i $-inj$ - (*psih-o-log- ϕ - ϕ* : *psih-o-log-**inj**-a*)
5. $-ac$ - i $-k$ - (*jezik-o-slov-**ac**- ϕ* : *jezik-o-slov-**k**-a*, *pri-rod-o-znan-**ac**- ϕ* : *pri-rod-o-znan-**k**-a*)
6. $-ac$ - i $-ic$ - (*tješ-i-l- ϕ* : *tješ-i-l-**ic**-a*)
7. $-ik$ - i $-ic$ - (*uč-en-**ik**- ϕ* : *uč-en-**ic**-a*, *bunt-ovn-**ik**- ϕ* : *bunt-ovn-**ic**-a*, *klevet-n-**ik**- ϕ* : *klevet-n-**ic**-a*)

2.5.1.2. Imenice koje znače trpitelja radnje i stanja

Sufiksadni morfemi koji su u mocijskom odnosu ('muška osoba'/'onaj koji trpi' : 'ženska osoba'/'ona koja trpi'): $-ik$ - i $-ic$ -, $-\phi$ - i $-ic$ -, $-\phi$ - i $-kinj$ -, $-\phi$ - i $-k$ -.

1. $-ik$ - i $-ic$ - (*progn-an-**ik**- ϕ* : *progn-an-**ic**-a*, *zatvor-en-**ik**- ϕ* : *zatvor-en-**ic**-a*, *ran-jen-**ik**- ϕ* : *ran-jen-**ic**-a*, *bol-es-n-**ik**- ϕ* : *bol-es-n-**ic**-a*)
2. $-\phi$ - i $-ic$ - (*pacij-ent- ϕ - ϕ* : *pacij-ent-**ic**-a*)
3. $-\phi$ - i $-kinj$ - (*frank-o-fob- ϕ - ϕ* : *frank-o-fop-**kinj**-a*)
4. $-\phi$ - i $-k$ - (*epilept-ičar- ϕ - ϕ* : *epilept-ičar-**k**-a*)

2.5.1.3. Imenice koje znače nositelja svojstva

Sufiksadni morfemi koji su u mocijskom odnosu ('muška osoba'/'onaj' : 'ženska osoba'/'ona'): $-\phi$ - i $-inj$ -, $-ac$ - i $-ic$ -, $-ac$ - i $-k$ -.

1. $-\phi$ - i $-inj$ - (*vješt-ak- ϕ - ϕ* : *vješt-ak-**inj**-a*, *sebičn-jak- ϕ - ϕ* : *sebičnj-ak-**inj**-a*)
2. $-ac$ - i $-ic$ - (*laj-av-**ac**- ϕ* : *laj-av-**ic**-a*, *laž-ljiv-**ac**- ϕ* : *laž-ljiv-**ic**-a*, *šal-jiv-**ac**- ϕ* : *šalj-iv-**ic**-a*, *sram-ežljiv-**ac**- ϕ* : *sram-ežljiv-**ic**-a*)
3. $-ac$ - i $-k$ - (*primit-iv-**ac**- ϕ* : *primit-iv-**k**-a*)

2.5.1.4. Imenice koje znače pristašu, pripadnika ili sljedbenika učenja, pokreta, reda ili pravca

Sufiksadni morfemi koji su u mocijskom odnosu ('muška osoba'/'onaj' : 'ženska osoba'/'ona'): *-ac-* i *-k-*, *-φ-* i *-ic-*.

1. *-ac-* i *-k-* (*aristotel-ov-ac-φ* : *aristotel-ov-k-a*, *matoš-ev-ac-φ* : *matoš-ev-k-a*, *benedikt-in-ac-φ* : *benedikt-in-k-a*, *vagner-ijan-ac-φ* : *vagner-ijan-k-a*)
2. *-φ-* i *-ic-* (*protest-ant-φ-φ* : *protest-ant-ic-a*, *racional-ist-φ-φ* : *racional-ist-ic-a*)

2.5.1.5. Imenice koje znače pripadnika naroda, stanovnika kraja i stanovnika naseljenog područja

Sufiksadni morfemi koji su u mocijskom odnosu ('muška osoba'/'onaj' : 'ženska osoba'/'ona'): *-φ-* i *-kinj-*, *-φ-* i *-inj-*, *-φ-* i *-ic-*, *-in-* i *-k-*, *-in-* i *-inj-*, *-in-* i *-kinj-*, *-ac-* i *-k-*.

1. *-φ-* i *-kinj-* (*Azij-at-φ-φ* : *Azij-at-kinj-a*, *Franc-uz-φ-φ* : *Franc-uz-kinj-a*, *Kin-ez-φ-φ* : *Kin-es-kinj-a*)
2. *-φ-* i *-inj-* (*Bošn-jak-φ-φ* : *Bošnj-ak-inj-a*)
3. *-φ-* i *-ic-* (*Hrvat-φ-φ* : *Hrvat-ic-a*)
4. *-in-* i *-k-* (*Zagrep-čan-in-φ* : *Zagrep-čan-k-a*, *Tibet-jan-in-φ* : *Tibeć-an-k-a*)
5. *-in-* i *-inj-* (*Tur-č-in-φ* : *Tur-k-inj-a*)
6. *-in-* i *-kinj-* (*Srb-in-φ* : *Srp-kinj-a*)
7. *-ac-* i *-k-* (*Slavon-ac-φ* : *Slavon-k-a*)

Neki morfemi nose sadržaj i 'pripadnik naroda' i 'muška osoba' / i 'pripadnica naroda' i 'žensku osoba': *Slavon-ac-φ* : *Slavon-k-a*, *Čeh-φ-φ* : *Čeh-inj-a*, *Arap-φ-φ* : *Arap-kinj-a*, *Indij-ac-φ* : *Indij-k-a*, *Hrvat-φ-φ* : *Hrvat-ic-a*, *Varaždin-ac-φ* : *Varaždin-k-a*, *Argentin-ac-φ* : *Argentin-k-a*, *Britan-ac-φ* : *Britan-k-a*, *Rus-φ-φ* : *Rus-kinj-a*, *Grk-φ-φ* : *Grk-inj-a*, *Srb-in-φ* : *Srp-kinj-a*, *Bugar-in-φ* : *Bugar-kinj-a*.

Značenje ‘onaj’ (‘muška osoba’) nose morfemi *-ø-*, *-ac-*, *-ik-* i *-in-*, a značenje ‘ona’ (‘ženska osoba’) morfemi *-ic-*, *-inj-*, *-k-* i *-kinj-*²¹. Koji će morfem sa sadržajem ‘muška osoba’ stajati nasuprot morfemu sa sadržajem ‘ženska osoba’ »ne ovisi o lingvističkim (gramatičkim), nego o sociolingvističkim razlozima« – povijesti standardnoga jezika, njegovoj tradiciji, kulturi i navikama onih koji se njime služe itd. (Silić – Pranjković 2007: 171).

2.5.2. Kategorije imenica za oznaku životinja (Barić *et al.* 2005: 316)

Sufiksadni morfemi koji su u mocijskom odnosu (‘mužjak’ : ‘ženka’): *-ø-* i *-ic-*, *-ø-* i *-k-*, *-ac-* i *-ic-*.

1. *-ø-* i *-ic-* (*lav-ø-ø* : *lav-ic-a*, *golub-ø-ø* : *golub-ic-a*, *medvjed-ø-ø* : *medvjed-ic-a*, *tig-ar-ø-ø* : *tig-r-ic-a*, *vuk-ø-ø* : *vuč-ic-a*, *zec-ø-ø* : *zeč-ic-a*)
2. *-ø-* i *-k-* (*fazan-ø-ø* : *fazan-k-a*, *pingvin-ø-ø* : *pingvin-k-a*)
3. *-ac-* i *-ic-* (*vrab-ac-ø* : *vrab-ic-a*)

Značenje ‘mužjak’ nose morfemi *-ø-* i *-ac-*, a značenje ‘ženka’ morfemi *-ic-* i *-k-*.

Sufiksadni morfemi koji su u mocijskom odnosu (‘ženka’ : ‘mužjak’): *-ic-* i *-ø-*, *-ø-* i *-ac-*, *-k-* i *-ak-*, *-ø-* i *-an-*.

1. *-ic-* i *-ø-* (*lis-ic-a* : *lis-ac-ø*)
2. *-ø-* i *-ac-* (*žab-ø-a* : *žab-ac-ø*)
3. *-k-* i *-ak-* (*mač-k-a* : *mač-ak-ø*, *pat-k-a* : *pat-ak-ø*)
4. *-ø-* i *-an-* (*pur-ø-a* : *pur-an-ø*)

Značenje ‘ženka’ nose morfemi *-ic-*, *-ø-* i *-k-* a značenje ‘mužjak’ morfemi *-ac-*, *-ak-* i *-an-*.

²¹ Pišković (2011: 104) ističe da je njihovo »određenje mocijske tvorbe “najkorektnije” jer ono ne podrazumijeva da imenicama za žensku osobu prethode imenice za mušku osobu, nego se govori o “sufiksima u mocijskom odnosu”«.

Neki nazivi za ženke i mužjake nemaju svoje potvrđene mocijske parnjake: *jarebica*, *kukavica*, *lastavica*, *sjenica*, *deva*, *kornjača*, *krtica*, *kuna*, *lasica*, *vjeverica* nemaju muške mocijske parnjake, a *noj*, *ris* svoje ženske mocijske parnjake (Barić *et al.* 2005: 316; Babić 1995: 123). Potreba za obilježavanjem njihova spola ostvaruje se »genitivom od takva naziva uz imenicu *mužjak*, odnosno *ženka*, npr. *mužjak jarebice*, *ženka noja*« (Barić *et al.* 2005: 316).

»Domaće životinje (i neke šumske) imaju posebne nazive za mužjaka i ženku«, riječ je o leksičkim mocijskim parnjacima: *konj – kobila – ždrijebe*, *ovan – ovca – janje*, *pijetao – kokoš – pile*, *jelen – košuta – lane*, *bik – vol – krava* (Barić *et al.* 2005: 316; Babić 2002: 171).

3. Primarnost imenica muškoga roda i sekundarnost imenica ženskoga roda u mocijskoj tvorbi

O primarnosti imenica muškoga roda i sekundarnosti imenica ženskoga roda možemo govoriti samo kada je riječ o pravim tvorbenim parnjacima, odnosno kada je riječ o (imeničkoj) mocijskoj tvorbi, tj. moviranju. Jedino kod pravih tvorbenih parnjaka dolazi do mocijske tvorbe pri čemu je »jedan član izveden od drugoga (*carica* od *car*, *pletačica* od *pletač*)« uglavnom ženski član iz muškog, »dok su kod nepravih tvorbenih mocijskih parnjaka muški član i ženski član tvoreni od iste riječi te tek preko svoga značenja čine mocijski par (*star* > *starac*, *starica*, *tkati* > *tkalac*, *tkalja*)«, što znači da se između njih stvara samo mocijski odnos, ne i mocijska tvorba (Štebih Golub 2008: 397; Barić 1987, 1988, 1992). Prema tome, imenica za oznaku osobe nije uvijek polazna kao u slučaju semantičkih mocijskih parnjaka (Barić 1988: 44).

»U imeničkoj mocijskoj tvorbi osnovna je riječ najčešće muškoga roda²², odnosno označuje pripadnika muškog spola, a njegov parnjak nastao tvorbom ženskog je roda, odnosno označuje pripadnicu ženskog spola« (Barić 1987: 10; usp. Barić *et al.* 2005: 310; Bukarica 1999: 5), naprimjer *profesor* > *profesorica*. Dakle, rezultat tvorbenog procesa, u kojem je ishodišna imenica muškoga roda, jest *movirani feminimum*²³ (Simeon 1969: 858; usp. Štebih Golub 2008: 395; Pišković 2011: 104), koji ima »isto tvorbeno značenje kao i osnovna imenica« (Barić *et al.* 2005: 310; usp. Barić 1987: 10; Babić 2002: 279).

Štebih Golub (2008: 397) tvrdi da »između dviju riječi koje smatramo pravim mocijskim tvorbenim parnjacima mora postojati veza i na razini sadržaja i na razini izraza, tj. izraz muškoga člana mora u **potpunosti** ili **djelomično** ulaziti u izraz ženskog člana«.

Podjelu načina ulaska muškog člana u izraz ženskog člana prikazala je Eugenija Barić (1988: 44, 1992: 19–21):

a) muški član ulazi **potpuno u sastav ženskog člana**²⁴, tj. u punom liku.

²² Osnovna je riječ imenica za oznaku muškog spola, rjeđe obrnuto.

²³ Štebih Golub (2008: 396) ističe da Babić smatra moviranim feminimumima »sve imenice za koje bi mogla vrijediti tvorbeni definicija *žensko biće prema i*«, tj. prema imenici muškoga roda. Dakle, prema Babiću i pravi tvorbeni ženski mocijski parnjak i semantički ženski mocijski parnjak može biti movirani feminimum.

²⁴ Način ulaska muškog člana u punom liku u izraz ženskog člana (*učitelj* : *učiteljica*) B. Štebih Golub (2008: 395) naziva *integralnom mocijom* (prema B. Ćoriću 1986).

Skupina s leksičkim (netvorbenim) muškim članom:

- #²⁵/-**a**: *kum – kuma, magistar – magistra (uz magistrica), suprug – supruga...*
- # /-**ica**: *ban – banica, car – carica, docent – docentica, kralj – kraljica, pacijent – pacijentica, pedagog – pedagogica...*
- # /-**inja**: *bog – boginja, junak – junakinja, katolik – katolikinja (usp. skupinu s leksičkim pokraćenim likom)*
- # /-**kinja**: *daktilograf – daktilografkinja, invalid – invalidkinja...*
- # /-**arica**: *drug – drugarica...*

Skupina s tvorbenim muškim članom:

- -ač/-(ač)**ica**: *glasač – glasačica, izviđač – izviđačica, jahač – jahačica, klizač – klizačica, predlagač – predlagačica, trkač – trkačica...*
- -ār/-(ar)**ica**: *kuhar – kuharica, poštar – poštarica, slikar – slikarica, sobar – sobarica, gospodar – gospodarica...*
- -aš/-(aš)**ica**: *dugoprugaš – dugoprugašica, harmonikaš – harmonikašica, logoraš – logorašica, preponaš – preponašica, stometraš – stometrašica...*
- -telj/-(telj)**ica**: *branitelj – braniteljica, njegovatelj – njegovateljica, slušatelj – slušateljica, voditelj – voditeljica...*
- -ant/-(anz)**ica**: *debitant – debitantica, trafikant – trafikantica...*
- -ent/-(ent)**ica**: *konkurent – konkurentica, referent – referentica...*
- -ist/-(ist)**ica**: *flautist – flautistica, modist – modistica, stažist – stažistica...*
- -āk/-(ak)**inja**: *čudak – čudakinja, divljak – divljakinja, južnjak – južnjakinja, prvak – prvakinja, stručnjak – stručnjakinja...*
- # /-**ka**: *akušer – akušerka, frizer – frizerka, komandir – komandirka, konduker – kondukerka...*

E. Barić zagradama označuje zajedničke dijelove muškoga i ženskoga mocijskog parnjaka: -ač, -ār, -aš, -telj, -ant, -ent, -ist i -ak.

b) muški član ulazi **djelomično u sastav ženskog člana**²⁶, tj. u pokraćenom liku, uključujući i dio svoga sufiksa²⁷.

²⁵ Znak # znači prazno sufiksno mjesto u netvorbenom muškom članu.

²⁶ Način ulaska muškog člana u pokraćenom liku u izraz ženskog člana (*nastavnik : nastavnica, starac : starica*)«
B. Štebih Golub (2008: 395–296) naziva *supletivnom mocijom* (prema B. Ćoriću 1986). Pritom možemo

Skupina s leksičkim (netvorbenim) muškim članom²⁸:

- **-ik/-kinja**: *katolik – katolkinja*²⁹
- **-ak/-ica**: *patuljak – patuljica*

Muški je lik pokraćen za glasovni niz *-ik* i *-ak*.

Skupina s tvorbenim muškim članom:

- **-nik/- (n)ica**: *državnik – državica, nastavnik – nastavnica, predsjednik – predsjednica, urednik – urednica, liječnik – liječnica...*
- **-lac/- (l)ica**: *bajalac – bajalica*
- **-alac/- (al)ka**: *gimnazijalac – gimnazijalka*
- **-unac/- (un)ka**: *čistunac – čistunka, bjegunac – bjegunka...*
- **-anac/- (an)ka**: *Meksikanac – Meksikanka, Afrikanac – Afrikanka, Austrijanac – Austrijanka...*
- **-anin/- (an)ka**: *brđanin – brđanka, kršćanin – kršćanka, otočanin – otočanka, pučanin – pučanka, Zagrepčanin – Zagrepčanka, Hvaranin – Hvaranka...*
- **-ac/-kinja**: *domorodac – domorotkinja, poslodavac – poslodavka...*

Muški član pokraćen je za glasovne nizove *-ik*, *-ac*, i *-in* koji su dijelovi sufikasa *-nik*, *-lac*, *-alac*, *-unac*, *-anac*, *-anin*, a u zadnjem primjeru muški je lik pokraćen za glasovni niz *-ac*. E. Barić zagrada označuje zajedničke dijelove muškoga i ženskoga mocijskog parnjaka: *-n*, *-l* i *-an*. Takav način ulaska muškog člana u sastav ženskog člana uočavamo i u tvorbi ženskih etnika.

Sekundarnost imenica ženskoga roda vidljiva je i u tvorbi ženskih vlastitih imena koja su izvedena od muških imena:

zaključiti da ne vodi računa radi li se o pravim tvorbenim mocijskim parnjacima ili semantičkim mocijskim parnjacima, što E. Barić čini.

E. Barić (1988: 47) smatra da se takvo pokraćivanje ne može primjeniti i na semantičke mocijske parnjake *lukavac – lukavica*, *starac – starica*, *sretnik – sretnica* jer ono »nije tvorbeno opravdano« (usp. Štebih Golub 2008: 397–398).

²⁷ U Barić *et al.* (2005) govori se o okrnjenoj osnovi.

Babić (2002: 167) tvrdi da »osnove imenica koje završavaju na *-(a)c* i *-ik* odbacuju taj završetak«.

²⁸ »Tvorba ženskog mocijskog parnjaka od pokraćene osnove muškog člana rijetka je u skupini s netvorbenim muškim članom« (Barić 1992: 21).

²⁹ Babić (2002: 291) kaže da je to izvedenica od stranih imena na *-ik*.

Ivan – Ivana, Josip – Josipa, Martin – Martina, Mihovil – Mihovila, Bogdan – Bogdana, Petar – Petra, Radoslav – Radoslava, Stanislav – Stanislava, Antonio – Antonija, Đurađ – Đurđa, Niko – Nika, Pavo – Pava, Pavao – Pavla, Zdravko – Zdravka, Ivo – Iva (Babić 2002: 72).

Ženska imena *Branka, Stanka, Nika* mogu biti mocijske izvedenice, ali i hipokoristici od *Bratislava, Stanislava, Nikolina* (Babić 2002: 279). Imena poput *Bogdana/Bogdanka, Ivana/Ivanka, Iva/Ivka* i *Mihovila/Mihovilka* mogu biti izvedena i sufiksom *-a* i sufiksom *-ka*.

U životinjskom svijetu također prevladava tvorba ženskog mocijskog parnjaka (*golub – golubica, medvjed – medvjedica, vuk – vučica, zec – zečica, fazan – fazanka, pingvin – puvinkinica*) (Barić *et al.* 2005: 316). No to nije uvijek tako. »U nekim je slučajevima moguća tvorba muškog mocijskog parnjaka, npr. *mačka – mačak, patka – patak, guska – gusak, gusan, žaba – žabac, lisica – lisac*« (Barić 1987: 11), *pura – puran* (usp. Pišković 2011: 108–109).

Činjenicu da su u mocijskoj tvorbi imenice muškoga roda ishodišne, a imenice ženskoga roda sekundarne, potvrđuje prevlast tvorbe deriviranog ženskog mocijskog parnjaka i kod imenica koje znače osobu i kod imenica koje znače životinju.

4. Morfemska raščlamba imenica u mocijskom odnosu

Babić (1995: 124) ističe da je smjer mocijske tvorbe u hrvatskom jeziku *m. r. + sufiks* > im. ž. r.« s mocijskom razlikom, što znači da se imenice ženskog roda izvode od imenica muškog roda (usp. Simeon 1969: 858). Značenje tvorenih imenica izražava “prilično nekorektnom preoblikom³⁰” (Pišković 2011: 103): *i*³¹ + *sufiks* ‘žena i (ženski i)’ (prema Babić 1995: 125), naprimjer (Babić 2002: 168; usp. Pišković 2011: 103; usp. Barić 1987: 10):

učiteljica → žena učitelj

glumica → žena glumac

agentica → žena agent

bogatašica → žena bogataš

čistačica → žena čistač.

Morfemska raščlamba imenica u mocijskom odnosu koju prikazuje Silić (2004: 486) »implicira svojevrsnu parnu preobliku u kojoj svaki morfem pridonosi preciznu opisu izraznoga i sadržajnoga ustrojstva tvorenice bez obzira na to kojega je roda« (Pišković 2011: 105). Zahvaljujući J. Siliću parne imenice imaju parnu preobliku: *čitatelj* → onaj koji čita, *čitateljica* → ona koja čita.

Prema Silić – Pranjković (2007: 171; usp. Silić 2004: 486; Pišković 2011: 105; Radčenko 2002: 198) prikazat ću morfemsku raščlambu riječi *učitelj* → *učiteljica* i *čistač* → *čistačica*.

Morfemsko je ustrojstvo modela riječi učitelj: *uč-i-telj-φ-φ*. U njemu *uč-* i *-i-* znači ‘uči’, *-telj-* znači ‘koji’, prvi nulti morfem ‘onaj’, a drugi nulti morfem ‘muški rod’. Nasuprot ustrojstvu riječi *učitelj* stoji morfemsko ustrojstvo riječi *učiteljica*: *uč-i-telj-ic-a*. U njemu *uč-* i *-i-* znači ‘uči’, *-telj-* znači ‘koja’, *-ic-* znači ‘ona’, *-a-* znači ‘ženski rod’. Nasuprot morfemu *-φ-* (koji znači ‘onaj’ - ‘muška osoba’) stoji morfem *-ic-* (koji znači ‘ona’ - ‘ženska osoba’), odnosno nasuprot *uč-i-telj-φ-φ* (‘onaj koji uči’ - ‘muška osoba koja uči’) stoji *uč-i-telj-ic-a* (‘ona koja uči’ - ‘ženska osoba koja uči’). Time je uspostavljen (su)odnos ‘muški spol’ : ‘ženski spol’.

³⁰ Iz feminističke perspektive – seksističkom (Pišković 2011: 109).

³¹ *i* – označava imenicu muškoga roda

Morfemsko je ustrojstvo modela riječi *čistač*: *čist-ač-φ-φ*. U njemu *čist-* znači ‘čist(i)’, *-ač-* znači ‘koji’, prvi nulti morfem ‘onaj’, a drugi nulti morfem ‘muški rod’. Nasuprot ustrojstvu riječi *čistač* stoji morfemsko ustrojstvo riječi *čistačica*: *čist-ač-ic-a*. U njemu *čist-* znači ‘čist(i)’, *-ač-* znači ‘koja’, *-ic-* znači ‘ona’, *-a-* znači ‘ženski rod’. Nasuprot morfemu *-φ-* (koji znači ‘onaj’ - ‘muška osoba’) stoji morfem *-ic-* (koji znači ‘ona’ - ‘ženska osoba’), odnosno nasuprot *čist-ač-φ-φ* (‘onaj koji čisti’ - ‘muška osoba koja čisti’) stoji *čist-ač-ic-a* (‘ona koja čisti’ - ‘ženska osoba koja čisti’). Time je uspostavljen (su)odnos ‘muški spol’ : ‘ženski spol’.

Iz navedenih primjera stoji da morfemi: *-φ-* ‘prvi nulti morfem’ i *-ic-* označavaju spol, a nasuprot njima morfemi *-φ-* ‘drugi nulti morfem’ i *-a-* označavaju rod. Dakle, u prvima je sadržan leksički, morfološki podatak, a u drugima gramatički, fleksijski podatak (usp. Pišković 2011: 105; Silić 2004: 486).

Složit ću se s mišljenjem T. Pišković (2011: 105) koja tvrdi sljedeće: »Silićev je opis sustavniji i ekonomičniji nego Babićev: ako oba morfološka parnjaka pripadaju istoj značenjskoj skupini i razlikuju se samo po referencijalnome i gramatičkome rodu, nelogično je da su im osnovne riječi i značenjske preoblike različite.« Prema tome, ‘Silićeve’ parne imenice, npr. *čitatelj* – *čitateljica* obje pripadaju značenjskoj skupini ‘vršitelja radnje’, a njihove parne preoblike su *čitatelj* → onaj koji čita, *čitateljica* → ona koja čita. Tvorbena veza u obama morfološkim parnjacima uspostavljena je između imenice za vršitelja/vršiteljicu radnje i glagola (‘onaj koji + prezent’ i ‘ona koja + prezent’). U Babićevoj preoblici *čitatelj* → onaj koji čita i *čitateljica* → žena čitatelj tvorbena je veza uspostavljena između imenica za vršitelja radnje i glagola (‘onaj koji + prezent’) i između imenice za vršiteljicu radnje i imenice za vršitelja radnje (‘žena + imenica m. r’) (usp. Pišković 2011: 105). Takva preoblika nije zadovoljavajuća.

5. Profesijske imenice

Među imenicama koje po svome tvorbenom značenju pripadaju značenjskoj kategoriji vršitelja radnje najviše je onih koje znače zanimanje, tj. profesiju osobe (usp. Barić *et al.*

2005: 310; Barić 1987: 11; 1989: 13). To su takozvane profesijske imenice među kojima se može pronaći najviše mocijskih parnjaka (Barić *et al.* 1999: 241), naprimjer: *bankar – bankarica, detektiv – detektivka, etnolog – etnologinja, frizer – frizerka, građevinar – građevinarica, knjižničar – knjižničarka, nastavnik – nastavnica, prodavač – prodavačica, ravnatelj – ravnateljica, speleolog – speleologinja, upravitelj – upraviteljica, vizažist – vizažistica* (Opačić 2009: 260–278). »Imenice za ženska zanimanja najčešće nastaju od imenica za muška zanimanja i s imenicama muškog roda od kojih su nastale čine profesijske mocijske parnjake« (Matas Ivanković 2006: 33). Upravo se s takvim parnjacima javljaju problemi, a »posebno s uporabom ženskoga mocijskog parnjaka« (Barić *et al.* 1999: 241; usp. Mihaljević 2013: 361).

5.1. Nesimetričnost³² između profesijskih imenica muškoga i ženskoga roda

Matas Ivanković (2006) analizirala je u starijim i novijim hrvatskim rječnicima kada su prvi puta zabilježene ženske profesijske imenice, ali tvrdi da je na to pitanje teško odgovoriti. Ipak, iz svog istraživanja zaključuje: »da imenice muškoga roda za oznaku zanimanja prevladavaju u odnosu na imenice ženskoga roda« (Matas Ivanković 2006: 35).

Nesimetričnost između profesijskih imenica očituje se u kasnijem pojavljivanju imenica ženskoga roda, što je posljedica kasnije pojave njihovih referenata. Osim toga, u leksikografskoj praksi imenice muškoga roda uvijek su navedene kao posebne natuknice (leme), a imenice ženskoga roda ili se navode u zagradama ili se uopće ne navode jer se “podrazumijevaju” pod natuknicom imenice muškoga roda.

1) Profesijske imenice ženskoga roda nastale kasnije kao posljedica kasnije pojave njihovih referenata

Dok je društvena stvarnost »bila takva da su pojedine profesije bile dostupne samo muškarcima, profesijske su imenice postojale samo u muškom rodu« (Barić 1989: 15).

³² Bukarica (1999: 5) rabi izraz *nesimetričnost* profesijskih imenica.

Dominacija muškaraca u profesijama utjecala je na nepostojanje naziva za ženska zanimanja. Muškarcima su bili predodređeni poslovi koji su donosili društveni prestiž, a žene su morale obavljati poslove vezane za kuću i obitelj, njima su mnoga prestižna zanimanja bila zabranjena (Bukarica 1999: 5; Pišković 2011: 110; Vince 1955: 115). Narod je dobro razlikovao muška i ženska zanimanja (Vince 1955: 115), a prema toj opreci i nazive za određene poslove, što znači da je društvena podjela rada imala izravan i velik utjecaj (Pišković 2011: 110).

S vremenom »dolazi do glasnijih istupa³³ žena koje zahtijevaju svoje pravo na sudjelovanje u javnome životu« (Štebih Golub 2010: 192). Ženama se omogućuje školovanje i stjecanje znanja za određena zanimanja te one postupno ulaze u javne profesije koje su im ranije bile nedostupne jer su ih samo muškarci mogli obavljati. »Do sredine sedamdesetih godina bilo je neprihvatljivo ženu na visoku položaju osloviti nazivom u ženskom rodu« (Bukarica 1999: 24). Ne samo da nije postojao naziv za zanimanje koje vrši žena, nego je »kategorija ženskoga roda bila rezervirana za omalovažavanje, izražavanje prezira, podsmijeha, pogrde« (Bukarica 1999: 17).

Društvena je stvarnost napredovala povećanjem broja školovanih i zaposlenih žena te je rasla i potreba za ženskim profesijskim imenicama u svakodnevnom životu (Štebih Golub 2010: 193). »Što bi se žene više uključivale u određene muške poslove, to bi oni postajali manje prestižni« (Pišković 2011: 110; Bukarica 1999: 17–18). To dokazuju i nazivi zanimanja u hijerarhijskoj ljestvici. Nazivi s vrha hijerarhijske ljestvice bili su u muškome rodu koji se u neutralnom kontekstu rabio za ženske referente (Pišković 2011: 111), a nazivi zvanja s nižeg stupnja (sa samog dna) hijerarhijske ljestvice mogli su biti samo u ženskome rodu (Bukarica 1999: 18). Prema tome, oblici za žene imali su deprecijativno značenje.

Razvojem društva i ulaskom žena u sferu javnih poslova nastaje potreba za stvaranjem imenica za vršiteljicu radnje. Iako su se profesijske imenice ženskoga roda »mogle vrlo lako derivirati« iz imenica muškoga roda, postojao je niz jezičnih i izvanjezičnih čimbenika koji su otežavali ili sprečavali »njihov prodor u govornu praksu« (Pišković 2011: 110).

³³ Među prvim ženama koje su se borile za ženska prava bila je književnica Marija Jurić Zagorka (Štebih Golub 2010: 193).

2) Primarnost imenica muškoga roda i sekundarnost imenica ženskoga roda u leksikografskoj praksi

Profesijske imenice muškoga roda primarne su u leksikografskoj praksi, tj. uvijek su navedene kao natuknice (leme) leksikografskih jedinica, i to tako da “podrazumijevaju” imenice ženskoga roda koje se eventualno navode u zagradama ili se uopće ne navode. Tu činjenicu potvrđuje analiza mocijskih tvorenica u pojedinim rječnicima.

M. Mihaljević (2013: 362) u svojoj analizi tvrdi da »navođenje ili nenavođenje mocijskih tvorenica kao posebnih natuknica ovisi o vrsti, opsegu i namjeni rječnika«. Taj je problem najuočljiviji u jednojezičnim rječnicima. U njima se mocijske tvorenice »najčešće navode u zagradi uz osnovnu riječ od koje se u mocijskoj tvorbi polazi« (Mihaljević 2013: 364). Tako su u *Rječniku hrvatskoga jezika V. Anića* (1998) profesijske imenice ženskoga roda navedene u zagradama uz natuknicu profesijske imenice muškoga roda iz koje su izvedene, bez leksikografske obrade:

novinar *m* (ž *spol* novinarka) osoba koja piše ili priprema tekstove za dnevni i periodični tisak...

učitelj *m* (ž *spol* učiteljica) 1. prosvjetni službenik koji po zanimanju radi u osnovnoj školi...

tenisač *m* (ž *spol* tenisačica) < *gen. jd.* tenisača > igrač tenisa.

Isti pristup primijenjen je i u *Rječniku hrvatskog jezika J. Šonje* (2000):

novinar *m* (ž. *r.* novinarka) osoba koja piše ili priprema tekstove za novine...

učitelj *m* (ž učiteljica) 1. *pov.* prosvjetni radnik

tenisač *m* (ž. tenisačica) < G tenisača... > igrač tenisa.

Problem nenavođenja profesijskih imenica ženskoga roda posebno je izražen u terminološkim rječnicima, u kojima se one ne navode »ni kao posebne natuknice ni kao moguće istovrijednice«. Takav je dvojezični *Englesko-hrvatski i hrvatsko-engleski informatički rječnik* Miroslava Kiša (2000) u kojem ćemo naći samo natuknice za profesijske imenice muškoga roda pod kojima se imenice ženskoga roda vjerojatno “podrazumijevaju”:

operater – operator, poslužitelj računala, poslužitelj računalnog sustava...

programmer – programer...

hacker – haker...

Navedene činjenice koje potvrđuju nesimetričnost profesijskih imenica muškoga i ženskoga roda pokazatelji su da razlika po spolu nije uvijek dosljedno izražena razlikom u obliku profesijskog naziva. Razlog tome su mnoga jezična i izvanjezična ograničenja u tvorbi i uporabi ženskih mocijskih parnjaka.

5.1.1. Jezični aspekti nesimetričnosti

Nesimetričnost između profesijskih imenica muškoga roda i profesijskih imenica ženskoga roda uvjetovana je jezičnim ograničenjima. U hrvatskom jeziku postoji dovoljno »izraznih sredstava« da se ženske osobe označi »posebnim imenicama« (Babić 2006: 82), ali ipak postoje jezični razlozi zbog kojih nije uvijek moguće tvoriti ženski mocijski parnjak.

Ženski mocijski parnjaci ne mogu se derivirati od imenica muškoga roda koje završavaju na *-džija*³⁴, *-čija* (alomorfnog sufiksa *-džija*), *-lija* (Barić *et al.* 1999: 241). Naprimjer: *dužandžija*, *kazandžija*, *mehandžija*, *prstendžija*, *čibukčija*, *topčija*, *ašiklija*, *esnaflija*, *sunetlija* (Babić 2002: 221, 223, 227), *buregdžija*, *soldažija* (Barić *et al.* 1999: 223), *fakultetlija*, *kabinetlija*, *režimlija*, *kamiondžija* (Bukarica 1999: 12, 14).

Ženskih mocijskih parnjaka nemaju ni imenice na *-ič* (Barić 1987: 13; usp. Barić *et al.* 1999: 241). Naprimjer: *vodič* (u turizmu), *gonič* (u stočarstvu i lovstvu), *branič* (u sportu), *ribič* (u sportskome ribarstvu) (Barić *et al.* 1999: 226). Barić (1987: 13) predlaže da se umjesto nekih od njih mogu »upotrijebiti imenice na *-lac* ili *-telj*³⁵, npr. *vodilac* i *voditelj*, *gonilac* i *gonitelj*, *branilac* i *branitelj*, od kojih se onda mogu tvoriti ženski mocijski parnjaci: *vodilica*³⁶ i *voditeljica*, *gonilica* i *goniteljica*, –, *braniteljica*.«

³⁴ »Velik broj izvedenica *-džija* zabilježenih u rječnicima danas su arhaizmi, provincijalizmi, folklorizmi ili historizmi jer označuju zanimanja koja više ne postoje ili postoje kao dio folklornog života« (Babić 2002: 221).

³⁵ »Sufiks *-telj* plodniji je od sufiksa *-lac* jer se od njega uvijek mogu izvesti ženski mocijski parnjaci« (Barić *et al.* 1999: 93).

³⁶ Potencijalni lik *vodilica* već ima drugo značenje ('naprava', 'stroj').

Ženska mocijska izvedenica ne može se uvijek upotrebljavati zbog zaposjednutosti ženske izvedenice drugim značenjem (Barić *et al.* 1999: 234). Naprimjer:

- *bilježnik* > *bilježnica* ('svezak za bilježenje, teka'), *vijećnik* > *vijećnica* ('prostorija, zgrada u kojoj se vijeća') (Babić 2002: 193);
- *vojni obveznik* > *vojna obveznica* (*obveznica* – 'vrijednosni papir'); Barić (1988: 46) ističe mogućnost proširivanja zanimanja vojne obveze i na ženske osobe, pri čemu bismo morali uporiječiti lik *vojne obveznice*; tu bi se javio problem jer *obveznica* već ima značenje vrijednosnog papira kao »potvrde o kakvoj uplati ili kakvu udjelu u čemu«;
- *dostavnik* > *dostavnica* ('pismena potvrda o primitku dostavljene robe') (Barić 1988: 46);
- *izvoznik* > *izvoznica* (već ima tri druga značenja: 'dozvola za izvoženje; izvozna isprava', 'država iz koje se što izvozi', 'posebna vrsta dizala za prijevoz ljudi, opreme i otkopanih sirovina kroz rudničko okno') (Anić 2009: 501);
- *uvoznik* > *uvoznica* ('*admin.* dokument o uvozu') (Anić 2009: 1701);
- *prometnik* > *prometnica* ('ulica ili cesta namijenjena javnom prometu') (Anić 2009: 1230);
- *travar* > *travarica* – proširenije je značenje 'rakija pripravljena s raznim travama' (Babić 1995: 128);
- *sijač* > *sijačica*, *kosac* > *kosilica* – ženski nazivi već imaju značenje strojeva (Vince 1954: 116);
- *mljekar* > *mljekarica* ('krava u Slavoniji'), *pčelar* > *pčelarica* ('ptica'), *ptičar* > *ptičarica* ('puška') (Babić 2002: 170).

Ženski se mocijski parnjak ponekad ne tvori zbog nedovoljnog znanja »o tome kako načiniti ženski lik prema postojećem muškom liku«. Naprimjer, kako će se tvoriti ženski

mocijski parnjak od muškog lika sa završnim -g tipa *pedagog*, *psiholog*, pri čemu treba odlučiti između *pedagoginja*³⁷, *psihologinja* ili *pedagogica*, *psihologica*³⁸ (Barić 1987: 14).

Zaposjednutost sufiksa *-ica* »značenjem vezanim za ženin bračni status« (Pišković 2011: 110; usp. Bukarica 1999: 6; Vince 1955: 115–116; Babić 2002: 169, 183) jedan je od razloga zašto su se »ženski referenti označavali imenicama muškoga roda« (Pišković 2011: 110). Ženu se nije imenovalo prema funkciji koju obavlja (zato jer ta zanimanja za žene nisu ni postojala), nego ih se imenovalo prema profesiji ili položaju muža, kao nečiju suprugu: *kapetanica* 'kapetanova žena' (Bukarica 1999: 6), *majstorica* 'majstorova žena' (Babić 2002: 169), *generalica* 'generalova žena', *mlinarica* 'mlinareva žena' (Pišković 2011: 110).

Prema Barić (1987: 15) postoje dvije vrste situacija koje prikazuju stvarnu potrebu za ženskim mocijskim parnjakom profesijskih imenica: »jedna je **opća** ili **neutralna**³⁹ situacija u kojoj spol nije važan, pa se rabi muški lik zvanja neutraliziran s obzirom na spol (samo je ime za profesiju), a druga je **pojedinačna** ili **konkretna** situacija u kojoj je spol zadan, pa valja ravnopravno rabiti ženski i muški mocijski parnjak s obzirom na spol referenta« (Pišković 2011: 111; usp. Barić 1987: 15–16; Bukarica 1999: 19; Mihaljević 2013: 370). Barić (1987: 15) naglašava da ovoj podjeli nije cilj ograničiti određene poslove na pripadnike muškoga ili ženskoga spola.

Upravo je u konkretnim situacijama dolazilo do nesimetričnosti između profesijskih imenica obaju spolova (Barić 1987: 16). Zbog sve veće potrebe za imenovanjem ženskih referenata u profesijama, pribjegavalo se nekim »sintaktičkim rješenjima, pa su se žene imenovale i oslovljavale sintagmama sastavljenima od apozicije *gospođa* ili *drugarica* i profesijske imenice muškoga roda: *gospođa doktor*, *drugarica profesor* (Vince 1955; Bukarica 1999: 7) ili su se uz profesijske imenice muškoga roda slagali glagolski modifikatori ženskoga roda«, naprimjer *Naš predsjednik rekla je...* (Pišković 2011: 112).

Ženske profesijske imenice nisu se rabile i zbog činjenice da je muški rod opći⁴⁰ (generički) rod, neobilježeni⁴¹ rod, i prema tome profesijske imenice muškoga roda mogu

³⁷ Matas Ivanković (2006: 33) navodi da u teoriji i praksi prevladava oblik *pedagoginja*.

³⁸ Silić (2004: 484) tvrdi da sustav dopušta i *psihološka*.

³⁹ U natječajima, na uredskim vratima, u nazivima društava i klubova i drugih profesijskih skupova, u obraćanjima... (Barić *et al.* 1999: 241).

⁴⁰ Barić (1989: 16) ističe patrijarhalnost muškog roda.

⁴¹ Babić (2006: 82, 84) govori o neobilježenosti i pretežitosti muškoga roda.

referirati na oba spola i označavati samo zvanje, a »ženski rod je obilježen i referira samo na žene« (Pišković 2011: 112; Bukarica 1999: 18–20; Babić 2006: 82).

5.1.2. Izvanjezični aspekti nesimetričnosti

Osim jezičnih ograničenja postoje i izvanjezične zapreke (sociološke, povijesno-sociološke, biološke⁴²...) koje onemogućavaju tvorbu ženskog mocijskog parnjaka. Zbog toga se pribjegava korištenju muških profesijskih imenica za ženske referente. U izvanjezičnim zaprekama najviše je socioloških ograničenja koja su uvjetovana različitim ulogama muškarca i žene u društvu.

Biološka ograničenja dovela su do nastanka *masculina tantum* – »imenica s referentima isključivo muškoga roda.« Takva je, naprimjer, imenica *eunuh* (Pišković 2011: 166).

Primjer je povijesno-sociološkog⁴³ ograničenja imenica *husar* ('konjanik u teškoj konjici u hrvatskoj i ugarskoj vojsci'). Od nje nije izvedena riječ za žensku osobu jer to zvanje više ne postoji pa »u suvremenom jeziku i nema vjerojatnosti da će se izvesti parna imenica *husarica* ili *husarka*« (Babić 2006: 86; usp. Pišković 2011: 167). Osim imenice *husar* Pišković (2011: 167) ističe još neke historizme iz skupine *masculina tantum* koji označavaju nekadašnja zanimanja: *ban*, *bard*, *baša*, *beg*, *dužd*, *gladijator*, *kamikaza*, *kumordinar*, *mušketir*, *spahija*, *starosta*, *šerif*, *štitonoša*, *tribun*, *vitez*.

Barić (1987: 14) navodi da jedan od razloga nesimetrične uporabe profesijskih imenica muškoga i ženskoga roda jesu kolebanja uzrokovana »ustaljenim muškim likom zanimanja, kao što su npr. *pilot*, *oficir*, *vojniki*,« *alkar*, *astronaut*, *gangster*, *paž*, *rudar*, *tjelohranitelj* (Pišković 2011: 167; usp. Bukarica 1999: 4–5).

Bukarica (1999: 21) naglašava kako se naš jezik nije morao boriti za »neutralni međunaziv jer je naziv u muškom rodu neobilježen i može se odnositi na oba spola i označavati zanimanje općenito«. U SAD-u žene su se morale boriti, a na kraju su se i izborile za neutralan naziv za oba spola – *chairperson*.

⁴² Biološki određene uloge uvjetuju nastanak imenica rezerviranih samo za žene: *dojilja*, *rodilja* (Barić *et al.* 2005: 304; usp. 1999: 241; Pišković 2011: 166), *Bogorodica* (Babić 2006: 86), *babica*, *babinjača*, *prvorotkinja*, *surogat-majka*, *trudnica* (Pišković 2011: 166). »Imenice rezervirane za referente ženskoga spola zovu se *feminina tantum*« (Pišković 2011: 166).

⁴³ Muške mocijske parnjake nemaju imenice: *dvorkinja*, *dadilja*, *primalja* (Barić 1987: 12; 1988: 44; usp. Pišković 2011: 166).

Pišković (2011: 167) navodi historizam *godišnica* iz skupine *feminina tantum*.

Sociološko⁴⁴ ograničenje vidljivo je u zanimanjima koja su obavljali samo muškarci, ali iz kojih su se mogli izvesti ženski parnjaci, no nisu jer nije bilo potrebe, niti su se govornici služili takvim nazivima: *orač, kovač, nosač, krovopokrivač, betonirac, kamenorezac, ljevač* (Bukarica 1999: 4), *rudar, strojovođa*⁴⁵ (Babić 2006: 86).

»U religioznoj i crkvenoj sferi« posebno se ističu imenice *masculina tantum* (*biskup, dalaj lama, đakon, episkop, jerej, kardinal, levit, mujezin, nadbiskup, nuncij, ordinarij, papa*⁴⁶(Barić *et al.* 1999: 88), *paroh, pop, prior, prorok, raspok, svećenik*). Postoje rijetke potvrde ženskih mocijskih parnjaka, ali one se vežu uz »poganske konotacije« (*proročica, svećenica*) ili »označavaju hijerarhijski puno nižu funkciju od onih koje referiraju na muški spol« (*časna sestra, dumna/duvna*) (Pišković 2011: 167).

5.1.3. Feministička kritika nesimetričnosti profesijskih imenica

Jedno od bitnih obilježja jezika je njegova »nestabilnost i podložnost neprestanoj promjenjivosti« (Bertoša 2001: 64), što je normalno i prirodno jer »jezik koji se ne mijenja umjetni je društveni i kognitivni instrument koji ne može zadovoljiti promjenjive društvene potrebe« (Bertoša 2001: 66).

O nesimetričnosti između profesijskih imenica muškog i ženskog roda govori i feministička kritika jezika, koja u svojem bavljenju mocijom pristupa promjenama u jeziku »s ciljem mijenjanja seksističkih struktura i značenja« (Bertoša 2001: 63) te mijenjanja neutralne upotrebe općeg muškog roda⁴⁷.

⁴⁴ U sociološkim ograničenjima muški mocijski parnjak nemaju imenice: *medicinska sestra, primalja, dvorkinja, usidjelica, mažoretkinja* (Babić 2006: 86), *vezilja, babica* (Matas Ivanković 2006: 33), *pralja, prelja, švalja* (ili *švelja*), *pletilja, vezilja, primalja, njegovateljica, kućanica* (Bukarica 1999: 4; Vince 1955: 115) jer su to samo ženska zanimanja.

Bukarica (1999: 7) navodi da se u imenovanju muške osobe koja obavlja posao *medicinske sestre* ne uzima paralelna imenica *medicinski brat* (samo u šali), nego se uvodi neprecizan naziv *medicinski tehničar*.

⁴⁵ Ženski mocijski parnjaci ne postoje, ali Babić (2006: 86) tvrdi da bi se lako reklo *rudarka, rudarica, strojovotkinja*.

⁴⁶ Babić (2002: 361) navodi *papisa* ('žena papa'), *đakonisa*.

⁴⁷ Primjerice, Jozić i Rakovac (2008: 133) navode da feministička literatura smatra manjkavim uporabu profesijskih imenica muškoga roda u neutralnoj situaciji.

»Feministička lingvistika smatra da je riječ o zrcaljenju patrijarhalnih društvenih odnosa⁴⁸« (Štebih Golub 2010: 192) u kojima se žene omalovažava i podcjenjuje te negativno označuje. Istraživanja feminističke lingvistike pokazala su da je posljedica diskriminacije žene u javnom životu seksističnost gramatičke strukture i leksika (usp. Jozić, Rakovac 2008: 129). Kao primjer jezične diskriminacije feministička kritika jezika posebno navodi oblike zanimanja i titula (usp. Štebih Golub 2010: 192) u kojima se ističu muški oblici.

M. Bertoša (2001) ističe pojam *promjene* kao važan predmet interesa feminističke kritike jezika. Feministkinje smatraju da »jezik nije nikakav autonomni živi organizam koji se razvija sam po sebi, neovisno o izvanjskim okolnostima i njegovim govornicima«, nego da su upravo govornici tog jezika zaslužni za njegovu izgradnju. Bez promjene jezičnog ponašanja govornika nema ni promjene jezičnih oblika, tj. bez istovremene promjene društva i institucija »ne može doći do promjene jezika, njegove gramatičke i semantičke strukture« (Bertoša 2001: 65). Dakle, potrebna je društvena potpora da bi se promijenila jezična diskriminacija profesijskih imenica ženskoga roda.

Feminističku kritiku jezika najviše zanimaju uzroci koji potiču promjene u jeziku. Bertoša (2001: 66) navodi da je jezik »pokazatelj rodnog identiteta i jedno od mnogih ponašanja naučenih socijalizacijom« koja je oblikovala različite društvene uloge muškaraca i žena. Prema tome, jezične navike govornika mogu biti društveno uvjetovane, ali i kontekstualno, jer »raznolike situacije zahtijevaju različito ponašanje«⁴⁹ (Bertoša 2001: 67). Ljudi neće u različitim situacijama upotrebljavati iste jezične oblike, nego će u svakoj situaciji govoriti na drugačiji način⁵⁰. Prema Bertoši (2001: 67) društveni i kontekstualni razlozi jezičnih raznolikosti mogli bi s vremenom promijeniti navike svojih govornika i time dovesti do promjena u jeziku.

⁴⁸ Bertoša (2001: 64) govori o *patrijarhalnom seksističkom fenomenu* koji je označio negativan stav prema jeziku koji unaprijed isključuje žene iz gramatičkih struktura i semantički ih negativno obilježava.

⁴⁹ Bertoša (2001: 67) govori o varijabilnosti rodnog ponašanja u različitim situacijama.

⁵⁰ »Kao što bi na znanstvenom skupu bilo "nepravilno" izlaganje referata i sudjelovanje u raspravama na slengu, isto bi tako upotreba formalnih jezičnih oblika među prijateljicama i prijateljima na nogometnoj utakmici bila krajnje neprimjerenom« (Bertoša 2001: 66).

Feministička ideja jezičnih promjena, tj. jezične reforme leži u otporu patrijarhalnom diskurzu⁵¹ (dominantnom diskurzu) uvođenjem svjesno isplaniranih promjena u jezik. Jozić i Rakovac (2008: 133) navode da feministička lingvistika inzistira na dominaciji imenica ženskoga roda jer su one »rezultat svjesnog djelovanja žena u društvenom životu«.

Pripadnice feminističkih pokreta zahtijevaju »organizirano mijenjanje gramatičkih pravila i značenja leksičkih oblika« te oštro kritiziraju »upotrebu tzv. muškog roda i dokazuju da su u njegovu propisivanju glavnu ulogu imali ideologijski razlozi« prema kojima »jezik treba odražavati navodno “prirodni” zakon muške superiornosti«⁵² (Bertoša 2001: 70).

Da bi se ukinula muška supremacija koja je istaknuta uporabom muških naziva za označavanje dvaju spolova i diskriminacija žena, u feminističkoj kritici jezika naglasak je na dosljednoj upotrebi profesijskih imenica u ženskom obliku⁵³ i na otklonu svih jezičnih nejednakosti koje nose trag neravnopravnosti žene. Iako nailaze na brojne probleme zbog specifičnih obilježja gramatičke strukture hrvatskog jezika, feministkinje smatraju da trebaju ustrajati u svojim stavovima jer jezične reforme nisu uzaludne i ne treba ih napustiti.

⁵¹ Prema Bertoši (2001: 67) postoje *konzervativni* diskurzi (podupiru nepromjenjivost tradicionalnih vrijednosti), *patrijarhalni* diskurzi (ističu značenja i vrijednosti koji pretpostavljaju mušku superiornost) i diskurzi otpora, npr. *feministički* diskurz.

⁵² Prema tom zakonu »žena je inferiornija i zato dolazi iza muškarca« (Bertoša 2001: 70).

⁵³ Bukarica (1999: 25) ističe sljedeće: »...suprotno nadanjima pripadnica ženskih pokreta promjena naziva ne znači i ravnopravan udio žene u podjeli rada«.

Bukarica (1999: 21) kritizira feministkinje: »dok se s jedne strane bore za pravo žene da u označavanju profesije “ima svoj oblik”, nijedna feministkinja ipak ne bi bila spremna svoje prezime promijeniti u ženski oblik, nego ga ostavlja u muškom rodu«.

6. Zaključak

Cilj je ovoga rada bio prikazati kako su pojedini jezikoslovci opisali i analizirali mocijsku tvorbu u hrvatskome jeziku te kako su definirali određene pojmove vezane uz taj tvorbeni proces: *mociju*, *mocijske parnjake*, *mocijske sufikse* i *tvorbene morfeme mocijskih parnjaka*. Proučavajući definicije i opise mocije i mocijske tvorbe, uočili smo da se mocija opisuje uglavnom u okviru sintagme *mocijska tvorba*. Posebno je objašnjena razlika između spola i roda u imenicama nastalim mocijskom tvorbom prema kojoj je opreka po spolu problem mocije, a opreka po rodu problem fleksije.

U radu su navedene i vrste *mocijskih parnjaka*: leksički i tvorbeni mocijski parnjaci, a posebna je pažnja posvećena tvorbenim mocijskim parnjacima koji se dijele na prave tvorbene i neprave tvorbene (semantičke) parnjake. Jedino kod pravih tvorbenih parnjaka dolazi do mocijske tvorbe jer između članova mocijskog para postoji izravna, tvorbena veza i na razini izraza i na razini sadržaja, pa je o njima bilo najviše riječi u radu.

U mocijskoj tvorbi veliku ulogu imaju *mocijski sufiksi* koji sudjeluju u tvorbi ženskoga i muškoga mocijskog parnjaka te *tvorbeni morfemi mocijskih parnjaka* – morfemi muškoga i ženskoga spola pomoću kojih se uspostavlja opreka po spolu. Ti su tvorbeni morfemi prikazani u kategoriji za oznaku osoba i u kategoriji za oznaku životinja.

Činjenicu da su u mocijskoj tvorbi imenice muškoga roda ishodišne, a imenice ženskoga roda sekundarne potvrđuje prevlast tvorbe deriviranog ženskog mocijskog parnjaka (iz punog ili pokraćenog muškog lika) i kod imenica koje znače osobu i kod imenica koje znače životinju. Sekundarnost imenica ženskoga roda Stjepan Babić prikazuje prilično nekorektnom preoblikom (*čistač* → onaj koji čisti, *čistačica* → žena čistač). Zahvaljujući Josipu Siliću parne imenice imaju parnu preobliku (*čistač* → onaj koji čisti, *čistačica* → ona koja čisti), pa je u radu opisan njegov način morfemske raščlambe imenica u mocijskom odnosu.

Posebna pažnja posvećena je profesijskim imenicama među kojima se može pronaći najviše mocijskih parnjaka. Upravo su se u vezi s profesijskim mocijskim parovima nekad vodile žustre rasprave. Razlog su tomu bila mnoga jezična i izvanjezična ograničenja koja su stvarala nesimetričnost između profesijskih imenica muškoga roda i profesijskih imenica ženskoga roda.

Hrvatski jezik ima dovoljno derivacijskih i leksičkih sredstava za izvođenje profesijskih imenica muškoga i ženskoga roda, no zbog različitih društvenih ograničenja i rezerviranosti određenih profesija samo za muškarce dugo nije bilo potrebe da se izvode određeni ženski mocijski parnjaci.

Takva je asimetrija među imenicama za žene i muškarce bila čestom metom feminističke kritike jezika. Naime feministkinje su tvrdile da prvenstvo muškoga roda u jeziku odražava dominaciju muškaraca nad ženama u društvu te su inzistirale na radikalnim jezičnim promjenama koje bi spriječile zanemarivanje žena u jeziku i tako utjecale i na poboljšanje njihova društvenoga položaja.

Literatura

1. ANIĆ, VLADIMIR. 2009. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
2. BABIĆ, STJEPAN. 1995. Mocijska tvorba. U: *Hrvatski jučer i danas*: 12–132. Zagreb: Školske novine.
3. BABIĆ, STJEPAN. 1999. Tip artistica kao normativni problem. *Jezik* 46: 142–144.
4. BABIĆ, STJEPAN. 1999a. Ženska zanimanja u Hrvatskome bibliografskome leksikonu. *Jezik* 46: 191–193.
5. BABIĆ, STJEPAN. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: Globus - HAZU.
6. BABIĆ, STJEPAN. 2006. *Hrvatski jezik, zakonodavstvo i ravnopravnost spolova*. *Jezik* 3: 81-87
7. BARIĆ, EUGENIJA. 1987. Mocijski parnjaci i njihova upotreba. *Rasprave Zavoda za jezik* 13: 9–18.
8. BARIĆ, EUGENIJA. 1988. Tvorbeni status ženskog mocijskog parnjaka. *Rasprave Zavoda za jezik* 14: 43–49.
9. BARIĆ, EUGENIJA. 1989. Ženski mocijski parnjak kao funkcionalna komunikacijska kategorija. *Jezik* 37: 12–21.
10. BARIĆ, EUGENIJA. 1992. Naglasak u mocijskim parovima. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 18: 17-42.
11. BARIĆ, EUGENIJA – Mijo Lončarić – Dragica Malić – Slavko Pavešić – Mirko Peti – Vesna Zečević – Marija Znika [Barić *et al.*] 2005. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
12. BARIĆ, EUGENIJA – Lana Hudeček – Nebojša Koharović – Mijo Lončarić – Marko Lukenda – Mile Mamić - Milica Mihaljević – Ljiljana Šarić – Vanja Švačko - Luka Vukojević – Vesna Zečević – Mateo Žagar [Barić *et al.*] 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

13. BERTOŠA, MISLAVA. 2001. Jezične promjene i feministička kritika jezika. *Revija za sociologiju* 32: 63–75.
14. BERTOŠA, MISLAVA. 2002. Feminizam u lingvistici - lingvistika u feminizmu: odabrane teme. *Suvremena lingvistika* 51–52: 283–286.
15. BUKARICA, MILICA. 1999. Rod imenica koje znače profesiju u ruskom i hrvatskom jeziku. *Suvremena lingvistika* 47–48: 3–28.
16. HENTSCHEL, ELKE. 2003. The expression of gender in Serbian. U: Hellinger – Bußmann (ur.) 2003: 287–309.
17. HER = Hrvatski enciklopedijski rječnik. 2003. Ur. R.Matasović i Lj. Jojić. Zagreb: Novi Liber.
18. JOZIĆ, IVANA – ALISA M. RAKOVAC. 2008. Frekvencija i funkcija mocijskih parnjaka u novinskom diskurzu. *Lingvistika javne komunikacije*. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
19. MATAS IVANKOVIĆ, IVANA. 2006. Kada su prvi put u hrvatskim rječnicima zabilježene imenice za ženska zanimanja? *Jezik* 53: 33–35.
20. MIHALJEVIĆ, MILICA. 2013. *Mocijska tvorba kao leksikografski problem*. Zagreb: HAZU.
21. OPAČIĆ, NIVES. 2009. Tablica s mocijskim parovima U: Reci mi to KRATKO I JASNO: 259–280. Zagreb: Novi Liber.
22. PIŠKOVIĆ, TATJANA. 2011. Mocija i mocijska tvorba U: *Gramatika roda*: 102–103. Zagreb: Disput.
23. PIŠKOVIĆ, TATJANA. 2011. Defektivne imenice U: *Gramatika roda*: 165–169. Zagreb: Disput.
24. RADČENKO, MARINA. 2002. Mocijska tvorba u hrvatskom i ruskom jeziku. *Suvremena lingvistika* 53–54: 195–203.
25. SILIĆ, JOSIP. 2004. Mocijska tvorba u hrvatskome jeziku. *Riječki filološki dani* 5, str. 481–486. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.

26. SILIĆ, JOSIP - IVO PRANJKOVIĆ. 2007. *Gramatika hrvatskoga jezika : za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
27. SIMEON, RIKARD. 1969. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva I-II*. Zagreb: Matica hrvatska.
28. ŠTEBIH GOLUB, BARBARA. 2008. Pravi mocijski parnjaci u kajkavskome književnom jeziku. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 34: 393–412. Zagreb.
29. ŠTEBIH GOLUB, BARBARA. 2010. Mocijska tvorba u hrvatskome i srpskome jeziku (s M. Mihaljević). U: Tošović, B. (ur.) *Hrvatski pogledi na odnose između hrvatskoga, srpskoga i bosanskoga/bošnjačkoga jezika*: 191–213. Zagreb: Izvori.
30. VINCE, ZLATKO. Drugarica direktor, gospođa profesor ili drugarica direktorica, gospođa profesorica. *Jezik* 3: 113–188.

Sažetak

Glavni cilj ovoga diplomskoga rada bio je opis i analiza mocijske tvorbe u hrvatskome jeziku. Usporedbom opisa osnovnih pojmova: *mocija*, *mocijska tvorba*, razlika između *spola* i *roda*, *mocijski parnjaci*, *mocijski sufiksi*, *tvorbeni morfemi mocijskih parnjaka* i s njima povezanih derivacijskih procesa objašnjena je problematika mocijske tvorbe. Posebna pažnja posvećena je primarnosti imenica muškoga roda i sekundarnosti imenica ženskoga roda koje su derivirane iz imenica muškoga roda u spomenutom tvorbenom procesu. Prikazana je i morfemska raščlamba imenica u mocijskom odnosu prema kojoj parne imenice imaju parnu preobliku. Navedeni su jezični i izvanjezični aspekti nesimetričnosti između profesijskih imenica muškoga roda i imenica ženskoga roda te neke postavke i spoznaje feminističke kritike jezika o toj problematici.

Ključne riječi: *mocija*, *mocijska tvorba*, *mocijski parnjaci*, *mocijski sufiksi*, *tvorbeni morfemi mocijskih parnjaka*, *movirani femininum*

Summary

The main goal of this thesis was to describe and analyze the motal word formation in Croatian language. By comparing the descriptions of the basic terms: *motion*, *motal word formation*, the difference between *the sex* and *gender*, *motal counterparts*, *motal suffixes*, *formational morphemes inherent to the motal counterparts*, together with their deviation processes, we have explained the issue of the motal word formation. Special attention was dedicated to the primary position of the masculine nouns and the secondary position of the feminine nouns that were previously derived from the masculine nouns in the abovementioned process. We have also demonstrated the morphemic noun division in the motal relation, in which the counterpart nouns possess the counterpart modification. Our focus was directed towards the linguistic and non-linguistic aspects of the asymmetry found in the analysis of the masculine and feminine profession nouns, and theoretically supported by the feminist critique stances and understandings that address this issue.

Key words: *motion*, *motal word formation*, *motal counterparts*, *motal suffixes*, *formational morphemes inherent to the motal counterparts*, *movirani femininum*